

УДК 821.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-3-13>**Олексій ОРЛОВ,***orcid.org/0000-0002-2338-118X*

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри світової літератури

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

(Полтава, Україна) *olexsiyorlov@gmail.com***НАРАТИВ РОМАНУ Р. КІПЛІНГА «КІМ» У ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ**

У статті аналізуються постколоніальні проблеми роману Р. Кіплінга «Кім» з огляду на закладені у текст твору нараторські стратегії. Текстологічний аналіз дозволяє уникнути ідеологічних звинувачень та голосливих оцінок творчості Р. Кіплінга, що протягом останнього століття супроводжують письменника. Методологія аналізу роману англійського письменника побудована на розмежуванні понять «наратив» і «нарація». До уваги береться не тільки розповідна будова твору, а репрезентація подій твору або ситуацій, що трапляються з головними персонажами у часовій послідовності з подальшим читачьким сприйняттям та оцінками. Фігура оповідача аналізується з точки зору загальної фокалізації, яка передбачає різнопланові виміри – перцептивний, просторовий та ідеологічний (перцепція/локалізація/оцінка).

Методологія наративного аналізу з урахуванням перцепції, локалізації та оцінки дозволяє різнопланово осмислити постколоніальний дискурс, зокрема точку зору на верховенство метрополій, на меншовагітність колонізованої культури та ін. Фокус оповідача комунікує ідентифікацію читача з головним героєм як втілення в одній особі духу метрополії та колонії. Фокальна перспектива доповнюється ефектами викладу – конструкціями з прямими оцінками зображуваного та розповіді, які формують наративну ідентичність оповідача, персонажів, читачів. Кім стає носієм перцептивних реєстрів розповіді. Виникає взаємодія різнорідних перспектив довкола перцептивного фокусу персонажа-дитини. Оповідач лише фокусує його центральне місце, навіть не серед інших фокусів персонажів, а цінностей усієї Індії.

Наратив постає як вікно в індивідуальний людський досвід через розповідь, історію та стає носієм національно-культурної специфіки в умовах міжкультурної комунікації. Нарация, акт породження наративу, сприяє оволодінню засобами інокультурної взаємодії, включенню читача у реценцію, локацію і оцінки складних ідеологічних і особистісних проблем. Ми дійшли висновку, що наратив постає як елемент дискурсу, оскільки продукується в зв'язці зі сюжетною ситуацією та з урахуванням соціокультурного контексту.

Ключові слова: наратив, нарація, постколоніальний дискурс, фокалізація, ідентичність, Кіплінг.

Oleksii ORLOV,*orcid.org/0000-0002-2338-118X*

PhD (Philology),

Assistant at the World literature Department

V. G. Korolenko Poltava National University

(Poltava, Ukraine) *olexsiyorlov@gmail.com***NARRATIVE OF THE NOVEL R. KIPLING «KIM»
IN POSTCOLONIAL DISCOURSE**

The article analyzes the postcolonial problems of the novel by R. Kipling «Kim», taking into account the narrative strategies incorporated in the text of the work. Textual analysis allows one to avoid ideological accusations and unfounded assessments of R. Kipling's work, which have accompanied the writer over the past century. The methodology for analyzing the novel by an English writer is based on the distinction between the concepts of «narrative» and «narration». Not only the narrative structure of the work is taken into account, but the representation of the events of the work or situations that happen to the main characters in a temporal sequence, followed by the reader's perception and assessments. The figure of the narrator is analyzed from the point of view of general focalization, which provides for multifaceted dimensions – perceptual, spatial and ideological (perception / localization / evaluation).

The methodology of narrative analysis, taking into account perception, localization and evaluation, allows us to comprehend the postcolonial discourse in different ways, in particular the point of view on the primacy of the metropolises, on the inferiority of the colonized culture, etc. The narrator's focus communicates the identification of the reader with the main character as the embodiment in one person of the spirit of the metropolis and the colony. The focal perspective is complemented by presentation effects – constructions with direct assessments of the depicted and stories that form the narrative identity of the narrator, characters, and readers. Kim becomes the bearer of the perceptual registers of storytelling. An interaction of heterogeneous perspectives arises around the perceptual focus of

the child character. The narrator only focuses his centrality, not even among the other focuses of the characters, but the values of all of India.

The narrative acts as a window into individual human experience through a story, history and becomes a carrier of national and cultural specifics in the context of intercultural communication. Narration, the act of generating a narrative, contributes to the mastery of the means of foreign cultural interaction, the inclusion of the reader in the reception, location and assessment of complex ideological and personal problems. We came to the conclusion that the narrative acts as an element of discourse, since it is produced in conjunction with the plot situation and taking into account the socio-cultural context.

Key words: narrative, nation, postcolonial discourse, focalization, identity, Kipling.

Постановка проблеми. Творчість Р. Кіплінга розглядається сучасними літературознавцями у руслі постколоніальних проблем: ідеологічна та морально-ціннісна оцінка імперської політики, ставлення до культури, вірувань і звичаїв корінного народу, пошуки політичного та морального примирення. Р. Кіплінг належить до тих письменників, гострота критики яких змінюється разом із «прозрінням» суспільства. Р. Кіплінга відносять то до прибічника імперіалізму, то до руйнівника британського міфу. Репутація письменника у полі расового та етнічного протистояння змінювалася залежно від політичних і соціальних уподобань часу, проте критиками завжди розмежовувалися ідейні та наративні площини. Так, Д. Керр писав: «[Кіплінг] може викликати пристрасні незгоди, і його місце в літературній та культурній історії далеко не врегульоване. Але, оскільки вік європейських імперій відступає, його визнають незрівнянним, але водночас суперечливим, тлумачем того, що переживала імперія. Це, і все більше визнання його надзвичайних наративних дарів, роблять його силою, з якою слід рахуватися» (Керр, 2002: 54). «Наративні дари», що протистоять однозначним оцінкам творчості Р. Кіплінга, полягають не тільки в талантах розповіді про події, а й у відборі цих подій, вмінні обрати часову і просторову орієнтацію, оцінки та ставлення до зображуваного у творі.

Аналіз досліджень. Теоретичною основою розмежування понять «наратив» і «нарація» є теорія американського наратолога Дж. Прінса, який визначає наратив як «репрезентацію щонайменше двох реальних чи фіктивних подій або ситуацій... в часовій послідовності, спрямовану на отримувача інформації» (Prince, 2003: 69). І. Папуша, аналізуючи сучасні наратологічні теорії, відзначає, що «усі наратологи погоджуються з тим, що, по-перше, наратив – це репрезентація, а по-друге, що предмет цієї репрезентації демонструє певний ряд властивостей, а саме – часові і причинні» (Папуша, 2013: 202).

Нарация – це акт розповідання, структурна частина наративу, пов'язана з системою нараторів і нарататорів. Ж. Женетт виокремив типи нарації

та її змінні виміри – «фокуси нарації» (фокалізацію): «нульова фокалізація» (zero focalization), «зовнішня фокалізація» (external focalization), «внутрішня фокалізація» (inner focalization), зокрема перцептивний, просторовий та ідеологічний («перцепція/локалізація/оцінка») аспекти (Шмід, 2003: 111).

Додамо, що розгортання наративів П. Рікер (Рікер, 2000) пов'язує із поняттям самоідентифікації («наративна самоідентифікація»), яке розкриває діалектику тотожності та самоті. У цій гіпотезі простежується взаємозв'язок аналітичної, феноменологічної та герменевтичної традицій, потрібні для аналізу наративів у певному дискурсі, зокрема постколоніальному.

Метою даною статті є спроба простежити зв'язок наративів роману Р. Кіплінга «Кім» з постколоніальним дискурсом за допомогою структурних рівнів, наративних інстанцій і наративної самоідентифікації.

Виклад основного матеріалу. У романі «Кім» Р. Кіплінг розв'язує проблеми культурної ідентифікації як героїв-англійців, так і мешканців Індії засобами художньої літератури, головною цінністю якої є множинність читацьких інтерпретацій. За визнанням У. Еко: «Ніщо так не радує творця, як нові прочитання, про які він не думав і які виникають у читача» (Еко, 2003: 597). Багатство інтерпретацій породжує неврегульованість оцінок творчості письменника, що у випадку з творчістю Р. Кіплінга слугує приводом для звинувачень то в імперському наративі, то в симпатіях до народу Індії. Послугуючись ознаками постколоніального дискурсу, визначеним Я. Поліщуком, окреслимо фокалізацію культурної ідентичності героїв роману Р. Кіплінга. Зокрема учений звертає увагу на такі чинники: «Однозначна ієрархізація цінностей, що репрезентує кут зору метрополій; згідно з нею, колонізована культура завжди меншовагартісна, слабша, примітивніша. Явища колонізованої культури завжди рідко актуалізуються, а частіше їм вказується місце на маргінесі» (Поліщук, 2007: 10). Таким чином, у наративі роману Р. Кіплінга «Кім» повинні міститися згадана ієрархія цінностей, а також постколоні-

альні прояви психології, закладені в події, реакції, дії, нарацію.

Головний герой твору – хлопчик ірландського походження й індійського виховання, опиняється в складній ситуації вибору, який він до кінця не усвідомлює, бо знаходиться у постійній боротьбі за виживання, а ще пошуку: батьків, супутників, друзів і господарів. Кім є ідеальним втіленням ідеї поєднання західного верховенства та східного маскування істини, у житті його легко знайти прямі паралелі з життям самого автора, а також його улюбленого героя – Мауглі, який так само виявляє силу характеру, духу, а ще талант пристосування до складних умов без втрати власної гідності.

Перша зустріч з героєм, яка подана в розповіді оповідача, з перших слів чітко окреслює позицію ідеологічну (наратив), бо згадка про туземців і завойовників, білих англійців проводить чітку лінію колоніального розмежування. Навіть дитячі розбірки, кому сидіти на гарматі біля музею, коментуються з точки зору переможених і переможців: «Кім мав певне виправдання – він зігнав із гармати синочка Лали Дінагги, бо педжабом володіли англійці, а Кім власне і був англійцем. Хоча він і мав смагляву шкіру, як і будь-хто з місцевих. Хоча й волів спілкуватися місцевою говіркою, бо рідною мовою висловлювався побіжно та невиразно. Хоча й теревенів на рівних із шибениками на базарі, Кім усе ж був білим – найбіднішим білим серед собі подібних» (Кіплінг, 2018: 5). Таким чином, оповідач, орієнтований на оцінку дій героя, виказує симпатію до Кіма.

Свою обізнаність з історією народження і дитинства Кіма оповідач викладає з перших сторінок твору, ставлячи читача у рівні умови знання про героя та водночас даючи свободу подальших оцінок. З розгортанням сюжетної дії Кім стає головним джерелом читацького сприйняття, оповідач поступово передає Кімові право діяти і описувати ці дії.

Першим кроком до такої зміни нараторського верховенства помітна в епізоді розмови лами і служителя музею. Всевидячий оповідач міг би передати розмову двох учених повністю, але Кім намагається підслухати її: «Кім припав до утвореною від спеки щілини в кедрових дверях і, дослухаючись до свого інстинкту, завмер, щоб слухати та дивитися. Більшість розмови була йому зовсім невтямки... Кім заснув. А коли прокинувся, розмова, все ще бурхлива, стала йому зрозумілішою...» (Кіплінг, 2018: 12-14). Кім проспав розмову учених, і читач залишився без розлогих реплік про історію, релігію, культурні артефакти.

Такий хід нарації свідчить про певну розповідну тактику – рецептивну нарацію, орієнтовану на дитячу аудиторію. Читач оцінює події, ідентифікуючи себе з головним героєм, якому як і Кіму не буде цікаві культурно-історичні тонкощі, проте експлікація смислових акцентів належать нараторові.

Просторова перспектива розповіді тісно прикріплена до головного героя. Лише у перших розділах твору зроблені ретроспекції у таємниці походження героя, його дитячого виховання. Жанр подорожі сприяє приєднанню нарації до просторової позиції персонажа і залежить від його місцезнаходження і руху. Кім і лама ідуть Великим Колісним Шляхом – давньою дорогою довжиною понад дві з половиною тисячі кілометрів, яка з'єднує західну і східну частини Індії. За рухом людей стежить лише Кім, оскільки лама заглиблений у себе: «Чернець невідступно дивився в землю, і так само невідступно чвалав, годину за годину, його душа перебувала десь далеко звідси. Але Кім почувався на сьомому небі від щастя. Тепер вони йшли твердою землею, вдвох величного коридору, споглядаючи Індію, що розкинулась ліворуч і праворуч. Милувало око, як ущент навантажені зерном і бавовною підводи, повзли дорогами країни» (Кіплінг, 2018: 76).

Емоції Кіма, його почуття зливаються з оповіддю наратора, який фіксує тільки те, що впадає в око спостережливого хлопчика. Саме Кім стає носієм перцептивних реєстрів розповіді. Виникає взаємодія різнорідних перспектив довкола перцептивного фокусу персонажа-дитини. Оповідач лише фокусує його центральне місце, навіть не серед інших фокусів персонажів, а усієї країни: «Індія прокинулась, і Кім був усередині, жвавіший і збудженіший, ніж будь-хто інший» (Кіплінг, 2018: 88). Таким чином, фокус оповідача комунікує ідентифікацію з головним героєм як втілення усієї країни, готової до взаємодії, до встановлення безлічі зв'язків, нічим не обмежених.

Фокальна перспектива доповнюється ефектами викладу – конструкціями з прямими оцінками зображуваного і розповіді. Першу оцінку Великого Шляху надав старий вояка-індус, який за вірну службу англійцям отримав маєток: «Поглянь! Брахмани й чамари, банкіри й мідники, цирульники банья, паломники й гончарі – увесь світ приходить і йде далі. Для мене це ніби річка, з якої мене витягли, як колоду після паводку» (Кіплінг, 2018: 69). Подальшу розповідь веде оповідач, повністю підтверджуючи слова військового, додаючи географічних подробиць, але зберігаючи ідентичні емоції: «Річка життя, що не має собі

рівних в усьому світі. Справді, Великий Колісний Шлях – то чудове видовище. Він іде прямо, несучи на собі густий рухливий індійський натовп упродовж півтора тисяч миль» (Кіплінг, 2018: 69).

Кім і його гуру Лама протягом твору демонструють нерозривний союз молодості та мудрості. Про це Лама говорить притчею про молодого слона, який звільняє старого слона з пастки. У підтексті криється думка про спасіння, яке приносить йому енергія Кіма. Критик Дж. Томпкінс влучно назвала дружбу двох героїв «темою зцілення» (Edward W., 1993: 90), яка стосується не тільки головних героїв, а й ситуації залежної країни та могутнього господаря, яким не вистачає ні мудрості, ні енергійності у вирішенні конфліктів. Формула «тягар білої людини» містила для письменника самовіддану та жертвну працю, спрямовану на допомогу відсталим народам долучитися до культури та цивілізації розвинених господарів.

Ставлення Кіма до навчання є одним зі шляхів самоідентифікації героя, який опинився на роздоріжжі між звичним і зрозумілим світом індійської дороги і далеким, але привабливим світом його батьків.

Головне питання для Кіма – це з'ясування, хто він є у «великій грі» між індійцями та британцями: «Я Кім. Я Кім. А хто такий Кім? – повторювала його душа знову і знову» (Кіплінг, 2018: 327). Він відчуває, що його душа втратила зв'язок з оточенням, «як шестірня, не під'єднана до жодної машинерії» (Кіплінг, 2018: 327). Процес з'ясування ускладнюється шпигунською інтригою твору, що додає динаміки сюжету, але позбавляє експеримент чистоти гармонійного поєднання Сходу і Заходу в одній людині. Але не зважаючи на додаткові блукання Кіма, він зображений як свідомо особистість, що повертає собі здатність контролювати власне життя, керуючись розумом і почуттями. Письменник проводить героя через процедуру самоідентифікації, у результаті якої символічна Британія відновлює контроль над колонією через свого лояльного суб'єкта.

Максим Стріха, один з кращих українських перекладачів і дослідників творчості Р. Кіплінга пише про те, що англійського письменника несправедливо звинувачують у змалюванні антагонізму Сходу й Заходу на прикладі з його «Балади про Схід і Захід»: «Кіплінгова балада насправді заперечує тезу про несумісність цих двох світів, а її хибні прочитання пов'язані з висмикуванням перших двох рядків («Захід є Захід, а Схід є Схід, і їм не зійтися вдвох, / допоки Землю і Небеса на Суд не покличе Бог») із контексту, адже далі у вірші сказано: «Та Сходу і Заходу вже нема, границь

нема поготів, / Як сильні стають лицем у лице, хоч вони із різних світів!» (Стріха, 2003: 143).

Схід і Захід зійшовся у хлопчикові Кімі, сила якого полягала у спочатку в підсвідомому, а згодом – усвідомленому відчутті своєї обраності. Він завжди розумів свою відмінність від навколишніх індійців, сприймаючи їх як рідних братів. Цей ефект можна назвати іменем Мауглі, оскільки саме так почувався Мауглі у джунглях стосовно вовків, з якими виріс і змужнів. Усвідомлення, що він білий сагиб, надає Кіму сили, а усілякі привілеї тішать його самолюбство. У романі Р. Кіплінга навіть святий гуру потверджує відмінність між білим і небілим, визнаючи перевагу культури та освіти перших.

Поруч із процесом самоідентичності героя присутня ще одна риса Кіма – його надзвичайна здатність до маскуванню. Він вільно володіє мовами та діалектами, що робить його своїм у численних індійських громадах. Так само вільно він змінює ціннісні та релігійні ознаки у залежності від ситуації та оточення. Усе це забезпечує хлопцеві хамелеоноподібний успіх. Акторський талант головного героя на тлі мовного багатоголосся, надміру людського потоку («ярмаркова дорога») створює позитивну атмосферу оповіді, відчуття свободи і простору, не обмеженого ні однією з політичних доктрин.

Вираженням авторської інтенції є бажання Кіма бути з Індією, але не простим пішаком у «великій грі», а ключовою фігурою, здатною зцілити її, очистити від скверни принижень і лицемірства. Роман Р. Кіплінга «Кім» утілює великий кумулятивний процес, який наприкінці XIX століття сягнув кульмінації перед індійською незалежністю як нагляд і контроль за Індією, з другого – любов і зачароване замилювання кожною речовою та оживленою дрібничкою казкового краю.

Висновки. Наратив як комплексне, культурно-орієнтоване, міждисциплінарне явище має багатовимірний характер. Наратив постає як вікно в індивідуальний людський досвід через розповідь, історію та стає носієм національно-культурної специфіки в умовах міжкультурної комунікації. Нарація, акт породження наративу, сприяє оволодінню засобами інокультурної взаємодії, включенню читача у рецепцію, локацію і оцінку складних ідеологічних і особистісних проблем. Ми дійшли висновку, що наратив постає як елемент дискурсу в зв'язку з тим, що він продукується в зв'язці з ситуацією з урахуванням соціокультурного контексту. Звісно ж необхідним проводити подальше дослідження, спрямоване на уточнення сутності феномену наративу в інших творах Р. Кіплінга, зокрема його збірці «От так казки!».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кіплінг Р. Кім / пер. з англ. Є. Тарнавського. Київ : Знання, 2018. 335 с.
2. Папуша І. Modus ponens. Нариси з наратології. Тернопіль : Крок, 2013. 259 с.
3. Поліщук Я. Постколоніальна парадигма інтерпретації літератури. *Studia methodologica*. Вип. 19. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. С. 8–17.
4. Рикер П. Время и рассказ. М. : ЦГНИИ ИНИОН РАН, 2000. 313 с.
5. Стріха М. Кіплінг справжній і вигаданий. *Улюблені англійські вірші та навколо них* / пер. і упор. Максим Стріха. Київ : Факт, 2003. 456 с.
6. Шмид В. Нарратология. Москва : Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
7. Эко У. Заметки на полях «Имени розы» / пер. с итал. Е. А. Костюкович. Санкт-Петербург : Симпозиум, 2003. 672 с.
8. Edward W. Said Culture and Imperialism Alfred A. Knopf, Inc. New York : Wintage, 1993. 380 p.
9. Kerr D. Rudyard Kipling *The Literary Encyclopedia. The Literary Dictionary Company*, 2002. URL : <https://www.litencyc.com/php/speople.php?rec=true&UID=4913> (дата звернення: 15.08. 2021).
10. Kipling R. Kim. rpt. Garden City : Doubleday, Doran, 1941. 516 p.
11. Prince G. A Dictionary of Narratology. Lincoln, London : University of Nebraska Press, 2003. 126 p.
12. Wilson A. The Strange Ride of Rudyard Kipling. London : Penguin, 1977. 430 p.

REFERENCES

1. Kipling R. (2018). Kim / per. z anhl. Ye. Tarnavskoho. Kiev : Znannia, 335 p. [in Ukrainian].
2. Papusha I. (2013). Modus ponens. Narysy z naratolohii [Modus ponens. Essays on narratology]. Ternopil : Krok, 259 p. [in Ukrainian].
3. Polishchuk Ya. (2007). Postkolonialna paradyhma interpretatsii literatury [Postcolonial paradigm of literature interpretation]. *Studia methodologica*. Nr. 19. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, pp. 8–17. [in Ukrainian].
4. Riker P. (2000). Vremya i rasskaz [Time and story]. Moscow : TsGNII INION RAN, 313 p. [in Russian].
5. Strikha M. (2003). Kipling spravzhnii i vyhadanyi [Kipling is real and fictional.]. *Favorite English poems and around them* / per. i upor. Maksym Strikha. Kiev : Fakt, 456 p. [in Ukrainian].
6. Shmid V. (2003). Narratologiya [Narratology]. Moscow : Languages of Slavic culture, 312 p. [in Russian].
7. Eko U. (2003). Zаметки na polyah «Imeni rozyi» [The notes on the margins of the «Name of the Rose»] / per. s ital. E. A. Kostyukovich. St. Petersburg : Simpozium, 672 p. [in Russian].
8. Edward W. (1993). Said Culture and Imperialism Alfred A. Knopf, Inc. New York : Wintage, 380 p.
9. Kerr D. (2002). Rudyard Kipling *The Literary Encyclopedia. The Literary Dictionary Company*. URL : <https://www.litencyc.com/php/speople.php?rec=true&UID=4913> (access date 15.08.2021)
10. Kipling R. (1941). Kim. rpt. Garden City : Doubleday, Doran, 516 p.
11. Prince G. (2003). A Dictionary of Narratology. Lincoln, London : University of Nebraska Press, 126 p.
12. Wilson A. (1977). The Strange Ride of Rudyard Kipling. London : Penguin, 430 p.